

Fyndplatsen var belägen i Svartbäcksgatan, inom det område, där under medeltiden franciskanklostret låg, på ett djup som väl ungefärligen motsvarar den medeltida marknivån. Svartbäcksgatan — eller Stora Kungsgatan, som den också kallades under 1600-talet — tillkom med sin raka sträckning först genom den stora regleringen 1643—45. Mellan nuv. S:t Persgatan och Klostergatan skar den tvärs igenom det gamla klosterområdet, som här till en del gick Ö om den nydragna gatan. Det är alltså tydligt, att stenen blivit funnen på det medeltida gråbrödraklostrets mark. P. J. Lindal har iakttagit, att stenen bar spår av att »han under något föregående århundrade nedlagts i grundmuren till en byggnad». Sannolikt avser han härmed, att han funnit rester av murbruk på stenen. Det framgår härav, att den på ett eller annat sätt haft samband med byggnaderna på klosterområdet, liksom förmodligen också de runstenar, som senare ha påträffats i närheten av samma plats (U 938, 939 och 940). Var den ursprungligen har varit rest, är givetvis vanskligt att avgöra. Redan Lindal har emellertid observerat, att »nästan oragrant samma inskrift jämte likartad ristning förekommer å Broby-stenen B (D 1:249) i Funbo socken af Uppsala län. Då desse bröder, Vader, Thegn och Gunnar, äfven nämnas å Broby-stenen A (D 1:248), hvilken de rest efter sin fader Haurse, om hvilkens fader Thegn . . . åter Åkerby-stenen (D 1:251) i samma socken säger, att han var en 'god bonde i Funbo', torde man kunna sluta, att vi här hafva för oss minnen från en bland Upplands storfräjdade odalätter under 10:de eller 11:te århundradet.»

Inskrifterna på de båda runstenarna U 937 och 991 äro likalydande. Ornamentiken överensstämmer i det väsentliga, med sådana variationer som äro vanliga i runstenarnas konst. Mittfältet upptas på U 937 av en trikvetra, på U 991 av ett stiliserat djur. Det är kanske anmärkningsvärt, att ingendera stenen innehåller ett kors. Stenarna äro utförda av samme ristare, vid ett och samma tillfälle, i ett och samma uppdrag. Båda inskrifterna meddela, att Tjågn och Gunnar ha rest »stenarna» efter sin broder. Det kan icke råda något som helst tvivel om att det är just dessa båda stenar, som åsyftas genom pluralformen (*stana staina*). De ha sålunda varit resta på samma plats och tillsammans utgjort ett minnesmärke över den döde.

Mycket starka skäl tala sålunda för att även U 937 ursprungligen har varit rest vid Broby i Funbo sn. De båda stenarna torde ha stått vid norra ändan av en vägbank, mitt emot varandra, på var sin sida om vägen. Under medeltiden har den ena, U 937, blivit bortförd till Uppsala, för att användas som material vid klosterbygget. Klostret var (enligt Styffe) instiftat redan år 1247.

Om namnet *Piagn* (*Pegn*) se Sö 237, U 34, om *Veör* U 990.

Trikvetra-figuren är icke särdeles vanlig såsom dekorativt motiv i runstensornamentiken. Den förekommer på U 484 och på runstenen i Getinge kyrka, Halland (DR nr 355; *ANF* 47, 1931, s. 228 f.). Om detta symboliska tecken se även P. Skautrup i *Kuml, Årbog for jysk arkæologisk selskab*, 1951, s. 162 (med fig. 9 och 16).

938. Uppsala, Kvarteret Torget. Nu i Universitetsplanteringen.

Pl. 8.

Litteratur: Upsala Nya Tidning ¹⁰/_s 1910, Stockholms Dagblad ¹¹/_s 1910; O. Almgren i UFT h. 27 (1911), s. 278; O. v. Friesen, Runorna i Sverige (1928), s. 72 f.; K. W. Herdin, Bygge och bo i äldre tider I (1932), s. 5 f.; G. Ekholm i Upsala Nya Tidning ²⁴/₁₂ 1949.

Äldre avbildning: v. Friesen foto 1910 (UUB; återgivet i »Runorna i Sverige», s. 72 och i K. W. Herdin a. a.).

Vid grundgrävning för Centralbadet, i södra delen av kvarteret Torget, på tomten invid nordöstra hörnet av Gamla torget påträffades i början av augusti 1910 en runsten, liggande djupt nedsjunken i leran med den ristade sidan uppåt. I det första meddelandet om fyndet, som

ingick i *Upsala Nya Tidning*, lämnas följande närmare uppgifter: »Nederst i den här nära 2 meter djupa fyllningen nästan ofvanpå det orörda lerlager, som utgör den naturliga grunden, hittades en kullfallen på mitten bräckt sten af omkr. 2 meters längd och en meters bredd. Stenen som utgöres af en flat granithäll, har möjligen nedlagts i en stenbädd, som utgjort grunden för ett gammalt hus, men kan mycket väl, då den låg underst i denna bädd, ha redan tidigare funnits på platsen. Den öfre ytan befanns vara öfvertäckt med slingrande ornament, som gjorde att finnarna genast förstodo att de hade att göra med en runsten.» Därefter påpekas, att i samma kvarter tidigare anträffats en runsten (U 909) och ett runstensfragment.¹ »Den nu funna, hvilken är ny för forskningen, är sålunda den tredje i kvarteret. Det ser alltså af yttre grunder att döma ut som om dessa stenar hörde ursprungligen hemma just på den mark där de i nyare tid anträffats. Detta synes bestyrkas af de upplysningar inskrifterna gifva oss.» Därefter anföres inskriften på den nyfunna stenen, innehållande mansnamnen Holmfast, Igulger och Torbjörn. »På den förut från Romelska tomten kända stenen [U 909] läsas namn som till sin bildning äro nära befryndade med dessa, nämligen Igulfast och Holmbjörn, och därför sannolikt tillhöra män af samma släkt. Troligen ha vi här att göra med stenar som varit resta på eller nära den plats, där de anträffats, af män som varit bosatta i närheten och efter gammal sed i omedelbara grannskapet till den gård, där fränden lefvat och verkat, rest hans minnesvård. Vi befinna oss här på den västra mot Fyrisån sluttande delen af den gamla s. k. Arosbolmen. Den nu funna stenen tillhör slutet af 1000-talet eller tiden omkring 1100. Den är sirad med ornament i den gamla runomästaren Öpirs stil och sannolikt af honom själf. Stenen är alltså rest på en tid då det nuvarande Upsala ännu var Gamla Upsalas hamnstad, Östra Aros, och nära den plats, där hamnen sannolikt var belägen nedanför det nuvarande kvarnfallet.» Det är tydligt, att artikelförfattaren har räknat med två möjligheter: å ena sidan kan stenen ha »nedlagts i en stenbädd, som utgjort grunden för ett gammalt hus» och alltså vid uppförandet av detta hus blivit flyttad från sin ursprungliga plats, och å andra sidan kan den ha anträffats på den plats, där den från början har varit rest, i det omedelbara grannskapet av den gård, där den döde har levat och verkat. De skäl, som åberopas för det senare alternativet, äro visserligen icke hållbara; U 909 är i senare tid flyttad från Finnsta i Vänge sn, och om man fäster vikt vid likheten i personnamn — vilket knappast är skäligt i detta fall — skulle detta snarast tala för att U 938 härrör från samma trakt. Men å andra sidan ha i senare tid tillkommit nya runfynd i kvarteret Torget (U 939—941), som skänka nytt och säkrare stöd åt en förmodan, att U 938 har blivit funnen på ursprunglig plats. Inga spår av murbruk o. dyl. ha veterligen iakttagits på U 938 — såsom fallet var med U 937 —, icke heller synes den uppåtvända ristningsytan ha varit utsatt för tramp eller nötning. Å andra sidan måste man erinra sig, att det medeltida franciskanklostret har varit beläget just här, inom kvarteret Torget, såsom klart har framgått genom senare utförda grävningar. Klostret utgjordes säkerligen icke av en enda stor byggnad, utan till denna hörde ett flertal större och mindre hus, tillsammans upptagande ett tämligen stort område. Man måste sålunda alltjämt räkna med den möjligheten, att de runstenar, som befinna sig på detta område, ha blivit dithörda i samband med klosterbygget på 1200-talet, kanske från långt håll i stadens omgivningar. Så är utan tvivel fallet med U 937. Såväl denna sten, vilken vid fyndet ännu bar rester av äldre murbruk, som fragmentet U 941, vilket alltjämt sitter kvar i en medeltida mur, ha haft ett klart samband med byggnaderna på platsen. Ingenting hindrar, att också de tre runstenarna U 938—940 ha blivit dithörda för att tjäna praktiska ändamål i klostrets murar eller golv. Tänkbart är väl också, att de ha fått tjänstgöra som brostenar för att underlätta framkomsten på den här helt visst ganska sankt och leriga marken. Tyvärr är klosterområdet ännu mycket bristfälligt undersökt, och endast nya forsk-

¹ Fragmentet skulle ha funnits i gården Ö. Ågatan 19, i en stenfot. Något sådant är icke numera känt. Möjligen är det fragmentet U 941 som avses.

ningar på platsen kunna väntas lämna ökad klarhet i frågan, huruvida runstenarna från början ha varit resta här, på östra stranden av ån, invid hamnplatsen för Östra Aros under vikingatiden, eller om de ha blivit senare dithörda i samband med klosterbygget, i likhet med de många i domkyrkan befintliga stenarna.

Artikeln i *Upsala Nya Tidning* är osignerad, men utan tvivel författad av professor O. v. Friesen eller på grundval av direkta meddelanden av honom. En närmare redogörelse för fynden och iakttagelserna på badhustomten, som utlovas av O. Almgren i *Upplands fornminnesförenings tidskrift* 1911, har tyvärr aldrig kommit. Sin uppfattning om fyndplatsen återger v. Friesen ännu 1928 på följande sätt: »Stenen är funnen Ö om Kvarnfallet i Uppsala, alltså strax intill hamnen i det gamla Östra Aros. Här synes på åbrädden vid fallet ett flertal runstenar ha varit resta.» Det är tydligt, att han vidhåller sin mening, att stenen har blivit återfunnen på sin ursprungliga plats, där den en gång i slutet av 1000-talet skulle ha blivit rest av Holmfast och Torbjörn.

Samma uppfattning kommer ännu starkare till uttryck i rådmannen K. W. Herdins framställning av staden Uppsalas grundläggning och äldsta bebyggelse (*Bygge och bo* 1, s. 14 f.). Han framhåller, att »de naturliga förutsättningarna funnos för uppkomsten av en hamnplats och ett samhälle just på det ställe, där rullstensåsen bröts igenom av Fyrisåns vatten. Åsen har en gång i tiden gått över och täckt bottnen av ån vid akademikvarnen och dess närhet. Av grundgrävningar på Centralbadets m. fl. gårdar vet man, att underjordiska gruslager finnas, som äro rester av åsen, och hela kvart. Sandbacken [Ö om Svartbäcksgatan mellan Klostergatan och Järnbrogatan] är en lämning av en åskulle eller »kungshög». Det gamla namnet *Aros*, d. ä. åns mynning, erinrar just om platsen för åsgeombröttet . . . Att Östra Aros omkr. 1000-talet var en ansenlig hamn torde väl numera vara ådagalagt genom doc. Stjernas grävningar på Studentholmen och prof. Lithbergs kronologiska beräkningar. Ett annat till synes ännu ojävaktigare vittne berättar oss i lapidarstil om bofast folk vid Östra Aros på nyssnämnda århundrade. Det är den runsten, som år 1910 anträffades vid grundgrävning nere på badhustomten vid gamla torget . . . Men stenen säger oss något annat och lika märkligt: den är ristad i *korsets tecken*. Vi kunna helt säkert därav sluta, att redan vid denna tid fanns här bofast en kristnad befolkning.»

Runstenen fördes 1910 närmast till Linneanums trädgård och förvarades sedan under tiden 1921—1949 jämte de övriga runstenarna i Gustavianums källare. År 1949 restes den å sin nuvarande plats i Universitetsplanteringen.

Ljusröd, grovkornig granit. Höjd över markytan 1,91 m., bredd på mitten 1,08 m. En skarv går tvärs över stenen, ungefär på mitten; den är lagad med dolda järnkrampor och stenkitt. Det var här, som stenen var brusten, då den påträffades, tydligen på grund av de överliggande jordmassornas tryck. Några små bitar ha slagits ur, men utan nämnvärd förlust av ristning. F. ö. är stenen tämligen oskadad och väl bevarad. Ytan är ganska ojämn. Ristningen är i allmänhet djupt huggen och tydlig; särskilt gäller detta om inskriften.

Inskrift:

hulfastr . lit . risa . stin . at . ihulkai . faþur . sin . uk . þorbiorn
5 10 15 20 25 30 35 40 45

Hol[m]fastr let reisa stein at Igulgæi[r], faður sinn, ok Þorbiorn.

»Holmfast lät resa stenen till minne av Igulger, sin fader, och Torbjörn.»

Till läsningen: Intet sk vid inskriftens början och slut. Sk är i allmänhet ett litet lodrätt streck , , men efter 15 a ett vågrätt och efter 33 r ett snett. Runorna stå i början rätt glest; betydligt tätare i runslingans h. del. 13 i är icke stunget; icke heller 18 i, 26 k. Hst i 36 n är borta i remnan; bst är bevarad och tydlig. 40, 44 o har formen þ.

Efter 28 i är med säkerhet en runa $\mathfrak{a}$ uteglömd, eller på grund av svag artikulation i förbindelsen *ir* förbisedd av ristaren. 22—28 *ihulkai* avser utan tvivel ett mansnamn *Igulgeirr*. Detta synes, märkligt nog, icke vara tidigare känt varken från runinskrifterna eller från medeltida källor, ehuru båda namnlederna, särskilt den senare, äro väl belagda. Om namn på *Igul* se E. Wessén, *Nordiska namnstudier*, s. 106. De båda andra namnen, *Holmfastr* och *Þorbiörn*, tillhöra vikingatidens vanligaste mansnamn.

Inskriften har en egendomlig formulering. Två män ha låtit resa stenen, men den ene, Torbjörn, har fått sitt namn tillagt vid inskriftens slut, efter den sats, som innehåller minnesorden. Troligen beror detta på att Holmfast och Torbjörn icke voro bröder. Båda ha gemensamt låtit resa minnesvården efter Igulger, men endast Holmfast kunde kalla honom sin fader. Om Torbjörn har stått i ett annat nära släktskapsförhållande till den döde, vilket ju är troligt, kunde man ha väntat, att inskriften avslutats exempelvis: *ok Þorbiörn at broður sinn*. Att så icke har skett, beror sannolikt på att ristaren icke har ansett sig ha plats därför inom runslingan. Inskriften slutar på h. sidan nedtill mitt emot den plats, där den börjar på v. sidan. Det fanns, om man ville bevara symmetrien, icke plats för mera. Naturligtvis har ristaren, om han hade velat gå utanför den så beräknade ramen, kunnat inrymma åtskilligt flera runor, men han har tydligen icke velat. Därför har han också avstått från att meddela sitt eget namn.

O. v. Friesen har antagit, att U 938 är ristad av Öpir, och detta är otvivelaktigt riktigt. Såväl ornamentiken som runornas former tala mycket bestämt därför. Någon i fråga om mönstret alldeles överensstämmande ristning finns visserligen icke av Öpir, denne den mest nyckfulle av alla de uppländska runmästarna. I högre grad än flertalet av de andra lät han vid valet av motiv leda sig av vad som kunde passa för den ristningsyta, som stod honom till buds. U 938 påminner i vissa avseenden om de av Öpir signerade U 462 och U 489. Korset upptill är det hos Öpir vanliga.

939. Uppsala, Kvarteret Torget. Nu i Universitetsplanteringen.

Pl. 8.

Litteratur: Svenska Dagbladet $\frac{6}{2}$ 1940; Upsala Nya Tidning $\frac{12}{2}$ och $\frac{14}{2}$ 1940; O. v. Friesen, Anteckningar (UUB); S. B. F. Jansson i Fornvännen 1943, s. 312 f.

Under schaktningsarbeten på den s. k. klostertomten N om Gamla torget i februari 1940 kommo två dittills alldeles okända runstenar, U 939 och U 940, i dagen. De förvarades intill 1949 i Ärkebiskopsgårdens stall och restes detta år i Universitetsplanteringen, V om Gustavianum.

Fyndplatsen för de båda runstenarna är belägen inom nuvarande kvarteret Torget, som i S begränsas av Gamla Torget, i V av Ö. Ågatan och i N av Klostergatan. Kvarteret har fått sin rektangulära form genom gaturegleringen 1643—45. Under medeltiden låg här, NÖ om stadens torg, franciskanernas kloster med sina många byggnader och sin kyrkogård. I V sluttade marken ned mot ån vid kvarnfallet och bron, som förenade torget och handelsgatorna på östra sidan med kanikernas samhälle på västra sidan, där i slutet av 1200-talet domkyrkan började resa sig. U 939 och 940 påträffades ett stycke N om den plats, där 30 år tidigare en runsten (U 938) hade blivit funnen. U 940 låg, enligt vad landsantikvarien Sundquist har meddelat, under det sydvästligaste rummet (förmodligen bagarstugan), 14 m. från västra ytterväggen. Den låg lös och var icke infogad i något murverk, med runorna uppåt. F. ö. gjordes inga fynd i närheten. U 939 påträffades ungefär i centrum av det rum i sydöstra klosterlängan, som ligger Ö om »bagarstugan», 12 m. från södra ytterväggen. Den nordvästra delen av rummet hade golv av tegel. Runstenen låg på något lägre nivå än detta tegelgolv. Också den låg lös och var icke infogad i något murverk.